

מעמד מדינת ישראל בהלכה

(א)

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ה הלכה יא

במה דברים אמורים? שהמוכס כליסטיס בזמן שהמוכס גוי או מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מהו שירצה ומניח מה שירצה, אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקח שלישי או רביעי או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גוזל מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל.

(ב)

תוספתא מסכת בבא מציעא (ליברמן) יא:כג

כופין בני העיר זה את זה לבנות להן בית הכנסת ולקנות להן ספר תורה ונביאים ורשאים בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שכר פועלין רשאים לעשות קיצתן רשאים בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פל' יהא נותן כך וכך וכל מי שיראה אצל מלכות יהא נותן כך וכך כל מי שתרצה או מי שתרעה פרתו בין הכרמים יהא נותן כך וכך וכל מי שתרעה בהמת פלנית יהא נותן כך וכך רשאים לעשות קיצתן

הגה של רמ"א לשולחן ערוך חושן משפט סימן ב

וכן נהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול, מכין ועונשין, והפקרן הפקר כפי המנהג; אעפ"י שיש חולקין וס"ל דאין כח ביד טובי העיר באלה, רק להכריח הצבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם, אבל אינן רשאים לשנות דבר במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, או להפקיע ממון שלא מדעת כולם (מרדכי פ' הגוזל בתרא), מכל מקום הולכין אחר מנהג העיר; וכל שכן אם קבלום עליהם לכל דבר, כן נ"ל (ועיין ב"ד סימן רכ"ח דיני תקנות וחרמי צבור). כתבו האחרונים בתשובותיהם דמי שנתחייב מלקות, יתן ארבעים זהובים במקום מלקות (מהרי"ו סימן קמ"ז ומהר"ם מריזבורק); ולא דינא קאמר, אלא שהם פסקו כך לפי שעה, אבל ביד הב"ד להלקותו או ליטול ממון כפי ראות עיניהם, לפי הענין, למגדר מלתא (וע"ל ריש סימן תכ"ה בהג"ה).

(ג) **מקרא**

דברים פרק יז

(יד) כִּי תִבָּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּרְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבָּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כָּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר

סְבִיבֹתַי

(טו) שׁוֹם תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקִּרְבֵּי אֲחֵיךָ תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא אֲחִיךָ הוּא

רמב"ן דברים פרק יז

(טו) וטעם אשר יבחר ה' אלהיך בו - על דעת המפרשים, שיהיה נבחר על פי נביא או במשפט האורים. יצוה הכתוב תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו, כי הוא יבחר ולא אתה. ובספרי (שופטים קנז), שום תשים עליך מלך, מת מנה אחר תחתיו. מלך, ולא מלכה. אשר יבחר ה' אלהיך, על פי נביא. אם כן מה טעם להזהיר "לא תוכל לתת עליך איש נכרי", והשם לא יבחר בנכרי. אבל לדעת רבותינו יש בכתוב הזה תנאי נסתר, יאמר שום תשים עליך: המלך שיבחר השם בו אם תוכל לעשות כן שיענך השם בנביאים, אבל איש נכרי לא תוכל לתת עליך לעולם ועל דרך הפשט אמרו, שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' [אלהיך בו] ולא אשר שנא ה' אלהיך, (בו) כי הוא בחר בישראל ולהיות המולך מבחוריו ולא מקרב העמים אשר שנא. ודעתי בדרך הפשט, כי טעם "אשר יבחר" שכל מולך על עמים מאת האלהים היא לו, כענין שכתוב (דניאל ד כט) די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן די יצא יתננה, וכך אמרו (ב"ב צא ב) אפילו ריש גרוגותא מן שמיא מוקמי ליה, יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן

השמים שימולך ואם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעירה, אבל איש נכרי לא תמליך עליך לעולם. וכן על 'דרך הפשט' המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו", כל שיבנו שם בית המקדש לה' הכל מרצון ה'

נצי"ב העמק-דבר על פסוקים י"ד-ט"ו

(יד) ואמרת וגו' .
חין הפי' המירה כמשמעו צפה אלא כלשון והמרת
אוכלת בשר וכדומה . חכן לפי לשון זה הי' במשמע
שאין זה מזוה במהלך למנוח מלך אלא רשות כמו
ואמרת אוכלת בשר וגו' . והרי ידוע בדברי חז"ל
דמנוח למנוח מלך וה"כ למאי כתיב ואמרת וגו' .
ונראה דמשום דהנהגת המדינה משתנה אס מהנהג
עפ"י דעת מלוכה או עפ"י דעת העם ונבחרים . ויש
ויש מדינה שאינה יכולה לבטול דעת מלוכה . ויש
מדינה שכלל מלך הרי היא כמפינה בלי קברניט .
ודבר זה ח"א לעשות עפ"י הכרח מ"ע . . כהרי בענין
השייך להנהגת הכלל נוגע לסכ"ג שדוהה מ"ע מש"ה
לא אפשר לזוות בהחלט למנוח מלך כ"ו שלא עלה
בהסכמת העם לבטול פול מלך עפ"י שרואים מדינות
אשר סביבותיהם מהנהגים בסדר יוהר נכון . או אז
מ"ע לסנהדרין למנוח מלך . והא ודאי ח"א לפרש
שאין בו מ"ע כלל אלא כמו ואמרת אוכלת בשר וגו'
וזכחה מבקרך וגו' שאינו אלא להו הכה מכלל עשה
שלא לאכול בלי שהיטה . ה"ג נימא דה"פ טוב השיב
עליך מלך אשר יבחר וגו' לא הוכל וגו' דוקא אשר
יבחר . אבל ח"א לפרש הכי דאס כן מאי איריא
וירשעה ויבכה זה ולא קודם . הא אפילו קודם ירושה
שרי לעשות מלך שהרי יהובע היה כמו מלך כמש"כ
הרמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ג ופ"ג ה"ח יע"ש וכ"ה
בסנהדרין ד"ש ח"א ע"כ מנוח הוא ומ"מ אין סנהדרין
מזווין עד שיאמרו העם שרואין בהנהגה מלך . ומש"ה
כל משך שלש מאות שנה שהיה המשכן נבחר בשילה
לא היה מלך והיינו משום שלא היה בזה הסכמת העם :

בבל הויה אשר סביבותי . לא לענין משפטים
מיירי דזה אכור לנו מלאת ממשפטי ההורה ומש"ה
הקפיד הקב"ה על ישראל בימי שמואל כשהמרו וספטנו
מלכנו ככל הגוים וגו' . וגם לא לענין מלחמה עם
אוי"ע שגם זה הקפיד הקב"ה והמר לשמואל שלא
אוקף מאסו כי אס אותי מאסו ממליך עליהם . פי'
לא כוונו לענין משפטים שנוגע לשמואל אלא לענין
מלחמה שהיו בכל ימי השופטים בלי עשניה קבוע
על זרבי הכלל בענין מלחמה עם אוי"ע עד בוא דבר
ה' פ"י שופט . והמה רלו שיחיה מלך משנית ע"ז .
וע"ז הקפיד הקב"ה. אלא פי' מקרא דין בבל הגוים
אשר סביבותי . היינו לענין הנהגת המדינה וכמש"כ
דבזה משפטים דעות ב"א היאך נותנהג יותר בטוב .
ומש"ה נדרם להסכמת המדינה לאמר אשימה וגו' :

(טו) אשר יבחר וגו' . אס יהיה עפ"י נבית :
מקרב אחיך וגו' . היינו אס לא יזכו לנבית אחי
עכ"פ מקרב אחיך היינו שיחיה מיוחס : לא תובל
וגו' . מיוחס אינו אלא למנוח אס אפשר אכן אינו
לעיכובא שהרי הורדוס לא היה ממיוחסו ישראל .
מ"מ היה לו דין מלך אבל נכרי ח"א לעשות בל'
למלך על ישראל :

ד) רמב"ם

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ה

הלכה יא

במה דברים אמורים שהמוכס כליסטיס בזמן שהמוכס גוי או מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מהו שירצה ומניח מה שירצה, אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקח שלישי או רביעי או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גזל מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל

הלכה יב

וכן מלך שהשים מס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה, או על כל שדה ושדה דבר קצוב, או שגזר שכל מי שיעבור על דבר זה ילקחו כל נכסיו לבית המלך, או כל מי שימצא בשדה בשעת הגורן הוא יתן ז המס שעליה בין שהיה הוא בעל השדה בין שאינו בעל השדה, וכל כיוצא בדברים אלו אינו גזל, וישראל שגבה אותו למלך אינו בחזקת גזלן והרי הוא כשר, והוא שלא יוסיף ולא ישנה כלום ולא יקח לעצמו כלום

הלכה יג

וכן מלך שכעס על אחד מעבדיו ושמשיו מבני המדינה ולקח שדהו או חצרו אינה גזל ומותר ליהנות בה והלוקח אותה מן המלך הרי היא שלו ואין הבעלים מוציאים אותה מידי, שזה דין המלכים כולם ליקח כל ממון שמשיהם כשכועסין עליהם והרי המלך הפקיע שעבודו ונעשית חצר זו או שדה זו כהפקר וכל הקונה אותה מן המלך זכה בה. אבל מלך שלקח חצר או שדה של אחד מבני המדינה דרך חמס שלא כדין שחקק הרי זה ח גזלן והלוקח ממנו מוציאים הבעלים מידי.

הלכה יד

כללו של דבר כל דין שיחקוק אותו המלך לכל ולא ט יהיה לאדם אחד בפני עצמו אינו גזל וכל שיקח מאיש זה בלבד שלא כדת הידועה לכל אלא חמס את זה הרי זה גזל. לפיכך גבאי המלך ושוטריו שמוכרים השדות במס הקצוב על השדות ממכרן אבל מס שעל כל איש ואיש אינו גובה אלא מן האדם עצמו ואם מכרו השדה במס שעל הראש הרי זה אינו ממכר אלא אם כן היה דין המלך כך.

הלכה טו

מלך שהיו דיניו שכל מי שלא יתן המס שעל השדה תהיה השדה לנותן המס וברח בעל השדה מפני המס ובא זה ונתן מס שעליה למלך ואכל פירותיה אין זה גזל אלא כ אוכל פירות ונותן המס עד שיחזרו הבעלים, שדין המלך דין הוא כמו שאמרנו.

הלכה טז

וכן מלך שגזר שכל מי שיתן מס הקצוב על האיש ישתעבד בזה שלא נתן ובא ישראל ונתן המס שעל ישראל זה העני הרי זה עובד בו ל יתר מדאי שדין המלך דין אבל אינו עובד בו כעבד.

הלכה יז

מלך שכרת אילנות של בעלי בתים ועשה מהן גשר מותר לעבור עליו וכן אם הרס בתים ועשה אותן דרך או חומה מותר ליהנות בה וכן כל כיוצא בזה שדין המלך דין.

הלכה יח

במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדונייהם והם לו עבדים אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר.

רמב"ם הלכות מלכים פרק ג

הלכה ח

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד, ויש לו לאסור ולהכות בשוטין לכבודו, אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל.

רמב"ם הלכות מלכים פרק ג

הלכה ט

כל המורד במלך ישראל וכו'. פרק נגמר הדין כתיב כל אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדברי תורה ת"ל רק חזק ואמץ ומכאן שאם צוה המלך לעבור על דברי תורה אין שומעין לו דכל אכין ורקין מיעוטין הם. והאי מלך היינו שהומלך על פי נביא או שהסכימו עליו כל ישראל אבל אם קם איש אחד ומלך על ישראל בחזקה אין ישראל חייבין לשמוע אליו והממרה את פיו לא נקרא מורד במלכות.

רמב"ם בהוספות לספר המצוות: סוף המצוות לא-תעשה ששכחן הרב "ויש לי ענין ... אלו בית דין"

ויש לי ענין מצוה מסתפק עלי והוא שייראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם והוא אמרו ית' (פנחס כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני י"י על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. יצוה ביהושע שהוא המושל הראשון אשר הוא פקיד על העדה שישאל בעניינם באורים ותומים ועל פי משפטם יוציאם ויביאם וכן בכל השופטים והמלכים לדורות. וכן אמרו בגמרא ברכות (ג ב) ובסנהדרין (יו א) כשהיה דוד המלך מצוה לכו ופשטו ידיכם בגדוד ששואלין באורים ותומים. ומזה אמרו (יומא עא ב, עג ב, כלי המקדש פ"י הי"ב) אין נשאלין אלא למלך או לבית דין ולמי שהציבור תלוי בו שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' הוא זה מלך וכל בני ישראל זה משוח מלחמה ומי שצורך הצבור תלוי בו וכל העדה אלו בית דין.

ה) שאלות ותשובות

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמד – [הקטע המצולם]

יג. וע"ד מה שכתבתי, שענייני המלחמות הם ממשפטי המלוכה, משיג כת"ר ואומר שאין משפט המלוכה כ"א בדבר שהוא כבוד המלך. אין הדבר כן, כ"א כל דבר כללי הנוגע לאומה, וגם כל תיקון של הוראת שעה, לגדור בפני עושי עולה, הכל הוא בכלל משפטי המלוכה, שיש רשות למלך להתנהג בהם כפי ראות עיניו, אפילו כשאינו נוגע כלל לטובתו ולכבודו, כ"א לטובתן ולכבודן של ישראל, וכמש"כ בפ"ג דמלכים ה"י: כל ההורגים נפשות שלא בראיה ברורה כו' יש רשות למלך להורגן, ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה כו' ולשבר יד רשעי העולם; הרי שכח משפט המלוכה מגיע הרבה יותר מחוג כבודו וזכותו של המלך. ובפ"ח דסנהדרין ה"ו כתב, ש"ל שמה שהרג יהושע את עכן, ודוד את הגר העמלקי, ע"פ הודאת עצמם, ממשפט המלוכה ה"י. ואף שגבי דוד יש לדחוק, שתבע כבוד המלוכה בכלל, אע"פ שאינו שלו, אבל ענין עכן ה"י דבר נוגע לכלל ישראל. אלא שאפשר לדחות, שהוא מפני שעבר על החרם של יהושע, א"כ זהו כבודו. אבל נראה מענין הכתובים בדבר עכן, שעיקר החרון על הכלל לא ה"י מפני המרידה בדבר יהושע, אלא בשביל חומר החרם מצד עצמו. שהרי מטעם מורד במלכות אין רשות כ"א להרגו בסייף, כד' הרמב"ם בפ"ג דמלכים ה"ח, וכאן נסקל עכן. וגם ממש"כ הרמב"ם שם, שאין לו רשות להפקיר ממון ואם הפקיר ה"ז גזל, וכאן הרי ע"פ הדיבור שרפו כל אשר לו, נראה שה"י עיקר המשפט לא מטעם מרידתו במלכות, אלא מטעם חומר החרם ותקלת הכלל שבאה על ידו. וכ"ז הוא ממשפט המלוכה. ומעתה אין שום חידוש, שיה"י זה צורך השעה הגדול של מלחמה, ובפרט מלחמת הרשות שהיא נעשית ע"פ ב"ד של ע"א, ויש בה תרי טעמי: מגדר מילתא להוראת שעה, שזה תלוי לפי דעת ב"ד וראות עיניהם, לטובת האומה הרוחנית והגשמית, שהן אחוזות תמיד זב"ז, וגם משום כח משפט המלוכה. ולא שייך ללמד מזה ענינים אחרים כמש"כ.

...אבל כשיש עיכוב ואין עומד מלך מבית דוד, כשכבר נפסקה שלשלת הירושה מכמה דורות ע"י הגלות, ולא נתברר מי הוא הזוכה לשבת על הכסא, אז מעמידין גם בלא נביא אלא ע"פ ב"ד. וע' זהר פקודי רנא: כד מלכי הוו בינייהו דישראל ונביאים אסתלקו. + וזה ה"י ענין מלכות בית חשמונאי. ומה שכתב הרמב"ן (בראשית מ"ט י'), שעשו שלא כראוי על אשר לא החזירו המלכות לבית דוד, בודאי ה"י ראוי להשתדל בזה, ואם אולי היתה בזה העכבה, מצד המלכיות המושלות אז עליהם, ה"י ראוי לדבריו עכ"פ למנע מלקבל מלכות לכתחילה. אבל מ"מ כשמונהו ישראל בהסכמת סנהדרין, שראו ג"כ שיש צורך בדבר, ואולי ראו שבלא עזרתם של החשמונאים, שזכו לתפארת גדולה באומה, מצד מעשיהם הגדולים וקדושת חסידותם ותורתם המרובה, לא ה"י אפשר להעמיד מלך מב"ד, ע"כ הסכימו גם הם על המינוי שלהם, ולא נחשב זה להסנהדרין לדבר שאינו ראוי, גם לדעת הרמב"ן, כ"א להחשמונאים עצמם, שהם היו יכולים להשתדל בדבר, ע"פ הסכמת האומה; ואי אפשר לדעת פרטי המצב אז, אע"פ שכתובים לפנינו רושמי דה"י, כמש"כ בשם הרמב"ם במו"נ, ע"ד ערך הידיעה של העבר מהדברים הנכתבים. וחוף מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל. ואפילו בענינים פרטיים, הרי הפלגש לדעת הרמב"ם, פ"ד ה"ד שם, שאינה מותרת כ"א למלך ולא להדיוט, שהרמב"ן בתשו' הובאה בכ"מ פ"א דאישות ה"ד, הקשה עליו בתוך דבריו גם מן השופטים, ג"כ ראיתי מי שמתרצים ששופט דין מלך יש לו בזה. אמנם עכ"פ הננו רואים שהרמב"ן לא ס"ל הכי. אבל למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם.

שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן א

יד) ולכאורה יש עדנה גורם מעכב נוסף כדי שיקרא כיבוש רבים, משום דהא התנאי של כיבוש רבים הוא גם שיהא (זה ע"י מלך או נביא ובימינו אין לנו לא מלך ולא נביא.

אך גם לזה נוכל למצוא מזור בעפ"י מה שכותב לבאר לנו הגאון הגרא"ה קוק ז"ל במשפט כהן סימן קמ"ד בדברו על מלחמות החשמונאים כנגד חיילות סוריא בלא מלך, והוא, דנראים הדברים שבזמן שאין מלך ודאי גם שופטים מוסמכים ונשיאים כלליים במקום מלך הם עומדים עיי"ש ביתר אריכות. וכנראה סבר כך בעצם גם הגאון יעב"ץ ז"ל במור וקציעה שם שסובר להנחה פשוטה שכיבוש החשמונאים הועילה למה שנשאר ביד ישראל עד גלותם, ורק לא אל מה שנלקח מידם עודם על אדמתם ע"ש. ויעוין בספרי הלכות מדינה ח"א ש"ג פ"ה שהארכתי להוכיח ולבסס דעת כהן יפה זאת עיי"ש וא"כ גם בימינו הנשיא והממשלה והכנסת וכו' (על כל מגרעותיהם בשטח הדת, ואשר ברור שבנוגע לדת אין להחלטותיהם נגדו כל תוקף שהוא) שנבחרו מדעת רוב ישראל היושבים על אדמתם,

ואשר המה גם יותר מס' ריבוא, במקום מלך הם עומדים בכל הנוגע למצב הכללי של האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם, כדברי המשפט כהן שם, ובפרט בנוגע לצבא - הכיבוש ומפקדיהם שפועלים על דעת כל יושבי הארץ (מלבד מיעוט שאינו ניכר שבטל ברובא דרובא) ועל צבאותיהם נמנים עשרות אלפי אנשי צבא יראים ושלמים וכבשו את השטחים יד ביד עם כל אנשי הצבא על כל סוגיהם וראשיהם. ויעוין להיעב"ץ בקו' ישוב א"י שם שהיה פשוט בעיניו לתת דין כיבוש רבים לכל מה שכבש ירבעם בן יואש, אע"פ שמצינו שהכתוב מעיד עליו (במל"ב י"ד) שעשה הרע בעיני ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. והיינו כנ"ז

ש"ת יחוה דעת חלק ה סימן סד

במקור מופיעה כאן תשובה ס"ד הראשונה/שאלה: האם מותר מן הדין להשתמט מתשלומי מס הכנסה, ומס ערך / ?מוסף, ומכס, וכיוצא בזה, הנועדים לקופת המדינה, או יש להחיל עליהם את הכלל דינא דמלכותא דינא תשובה: בבבא בתרא (דף נד ע"ב) אמר שמואל, דינא דמלכותא דינא. ופירש רשב"ם, שכל דיני מסים וארנוניות ומנהגי משפטי המלכים שרגילים להנהיג במלכותם דין הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, הילכך דין גמור הוא. ע"כ +והנה הבית שמואל באבן העזר (סימן כח סק"ג) סובר שהכלל דינא דמלכותא דינא אינו מן התורה אלא תקנת חכמים. ע"ש. ובאבני מילואים (שם סק"ב) בד"ה אלא, תמה עליו, שהרי נראה דמה שאמרו דינא דמלכותא דינא אינו מדבריהם אלא מן התורה הוא. ע"ש. ולכאורה ראייה לדבריו ממה שכתב הרשב"א (בנדרים כח ע"א) בשם התוספות, בשם ה"ר אליעזר ממיץ, דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא במלכי ישראל, תדע דהא בסנהדרין (כ ע"ב) איכא מאן דאמר כל האמור בפרשת מלך, מלך אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואמאי, תיפוק ליה משום דינא דמלכותא דינא, אלא ודאי שלא נאמר כלל זה אלא במלכי אומות העולם ולא במלכי ישראל. ע"ש. ואם איתא מאי קשיא ליה, נימא דאכתי לא תקנו דין זה. אלא ודאי דסבירא ליה שהוא מן התורה. ובש"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סוף סימן שיד) תמה גם כן על הבית שמואל, וסבירא ליה בפשיטות דדינא דמלכותא דינא הוי מן התורה. ע"ש. וכן העלה בש"ת דבר אברהם חלק א' (סימן א' סוף ענף ב'), ודחה דברי הבית שמואל. ע"ש. ואף שבש"ת בנין ציון החדשות (סוף סימן טו) תמה על החתם סופר הנ"ל, שמדברי הרמ"א בתשובה (סימן פז) מוכח כדברי הבית שמואל דהוי מדרבנן. ע"ש. אבל מדברי הראשונים מוכח כדברי החתם סופר וכנ"ל. ודו"ק. + וכתבו הרשב"א והר"ן בנדרים (דף כח ע"א) בשם התוספות, שהכלל שאמרו בגמרא שם דינא דמלכותא דינא, לגבי מכס, הוא שייך רק במלכי אומות העולם, ובחוקי לארץ, שהמדינה שלהם, ויכולים לומר לתושביהם אם לא תעשו כמצותינו נגרש אתכם מן המדינה שלנו, אבל במלכי ישראל לא שייך לומר דינא דמלכותא דינא, לפי שארץ ישראל כל ישראל שותפים בה, ואין למלך בה יותר מכל איש אחר. (וראה עוד בזה בתשובת הרשב"א חלק א' סוף סימן תרלז). וכן כתב בספר אור זרוע הגדול, בבא קמא (סימן תמז). וראה עוד בש"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קי). וכן כתב הנימוקי יוסף (נדרים כח ע"א) בשם רוב המפרשים +הנימוקי יוסף שם הסביר החילוק בזה, כי מלכי ישראל אין דנים דין אלא על פי התורה, משום דקיימא לן בסנהדרין (כ ע"ב) כל הכתוב בפרשת המלך מלך אסור בו, ולא אמרה תורה אלא ליראם ולבהלם שלא ישאלו להם מלך. עכ"ל. ולכאורה קשה, שהרי בסנהדרין שם /דף כ"ו איתא, אמר רב יהודה אמר שמואל, כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, ורב אמר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם. כתנאי, רבי יוסי אומר, כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, רבי יהודה אומר, לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם. ע"ש. ואין קיימא לן (עירובין מו ע"ב), רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. וכן במחלוקת רב ושמואל קיימא לן הלכה כשמואל בדיני (בכורות מט ע"ב), ומכיון דרבי יוסי ושמואל סבירא להו כל האמור בפרשת מלך מותר בו, יש לפסוק כדבריהם, ואמאי נקיט הנימוקי יוסף דקיימא לן כמאן דאמר מלך אסור בו. והרמב"ם (בפרק ד' מהלכות מלכים הלכה א') פסק כמאן דאמר כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו. והסביר הכסף משנה שם שטעמו משום דקיימא לן הלכה כשמואל בדיני, וכן במחלוקת התנאים רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. ע"כ. וכן במאירי נדרים (כח ע"א) כתב, שדינא דמלכותא דינא נוהג גם במלכי ישראל, שהרי פסקנו בסנהדרין (כ ע"ב) שכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, אלא שהתוספות כתבו שבמלכי ישראל לא אמרינן דינא דמלכותא דינא, והביאם לכך דעת האומר שכל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו ולא נאמר אלא לבהלם וליראם, ותיפוק ליה משום דינא דמלכותא דינא. ואין צורך בכך, שהרי פסקנו שכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו. ע"כ. ובש"ת דבר אברהם חלק א' (סימן א' בהערה שבדף ח' ע"א) הקשה על מה שכתב הר"ן בשם התוספות, דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא במלכי ישראל, שהרי גם במלכי ישראל יש לומר שיהיו דיניהם דין לענין מסים, משום פרשת המלך, לדעת רבי יוסי ושמואל דסבירא להו כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, שהרי הלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה, והלכה כשמואל בדיני לגבי רב, ומסים נאמרו בפרשה זו. וצריך לומר דלא סבירא להו כמו שכתב הרמב"ם (ריש פרק ד' מהלכות מלכים) שיש רשות למלך להטיל מס, שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר והיו לך למס ועבדוך וכו', הילכך סבירא ליה שאין המלך מותר אלא במס מעשר האמור בפרשה. ע"ש. ולא זכר שר מדברי הנימוקי יוסף דסבירא ליה כמאן דאמר כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו. וכנראה שהנימוקי יוסף

גורס כגירסת רבינו חננאל (בסנהדרין כ ע"ב), רבי יוחנן (במקום גירסתינו רב) אמר, כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו וכו'. ע"ש. וקיימא לן (עירובין מז סע"ב), שמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן. וכן כתבו התוספות (עירובין סו ע"א) ד"ה יפה, בשם הר"ח, דבכל דוכתא קיימא לן כרבי יוחנן נגד שמואל. (ועיין בספר יד מלאכי סימן תרטז). וראיתי בספר פסקי בתי הדין הרבניים חלק א' (עמוד רפד) שעמדו בזה על דברי הנימוקי יוסף הנ"ל, שהרי יש לפסוק כרבי יוסי נגד רבי יהודה, וכשמואל נגד רב. וע"ש. ולפי האמור אתי שפיר. ועיין בחידושי המהר"ץ חיות (נדריים כח ע"א) ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חשן משפט סימן כח אות ז' והלאה), ובשו"ת אהל משה צוייג חלק ג' (סימן טז). וי"ל ע"ד. ואכמ"ל. + אבל הרמב"ם (בפרק ה' מהלכות גזלה ואבדה הלכה יא) כתב, שהמבריא מן המכס לפי מה שקבע המלך קצבת המכס, הרי זה גוזל מנתו של המלך, בין שהוא מלך ישראל בין שהוא מלך גוי, לפי שדין המלך דין הוא. וכן כתב בפירושו המשנה (פרק ג' דנדריים דף כח ע"א) שאסור להבריא מן המכס, בין כשהמלך ישראל ובין כשהמלך גוי. וכן פסק להלכה הרשב"א בתשובה חלק ב' (סימן קלד). וכן כתב המאירי (נדריים כח ע"א). וע"ע להריטב"א נדריים שם. ומרן הבית יוסף חשן משפט (סימן שסט), הוכיח כן מהגמרא בבא קמא (דף קיג ע"א), שהקשו על המשנה (נדריים כח ע"א) נדריים לחרמים ולמוכסים וכו', והרי אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ולא תירצו שהמשנה מדברת במלך ישראל, אלא ודאי שגם במלך ישראל שייך הכלל דינא דמלכותא דינא. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך חשן משפט (סימן שסט סעיף ו'). וכן עיקר להלכה, שאין כל הבדל בזה בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם. וע"ע להכנה"ג בשו"ת בעי חיי חו"מ ח"ב (סוף סימן רד). ע"ש. וידוע שאין לומר קיים לי נגד פסק הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, וכמו שכתב בשו"ת הלכות קטנות (סימן קפב), ובשו"ת מהר"י פראג' (סימן כב), ובשו"ת גנת ורדים (חשן משפט כלל ה' סימן טז יז), ובשו"ת נחפה בכסף (חשן משפט סימן יח), ובברכי יוסף חשן משפט (סימן כה ס"ק כז - כח), ובשו"ת קול אליהו חלק ב' (חשן משפט סימן א'), ובשו"ת חיים לעולם (חלק יורה דעה סימן א'), ובשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק חשן משפט סימן ג'). ועוד.

ונראה שגם במדינה שאין השלטון על פי מלך, אלא על פי ממשלה הנבחרת על ידי תושבי המדינה, שייך בהם הכלל דינא דמלכותא דינא, בכל מה שנוגע לתשלומי מסים וארנוניות ומכס וכדומה. וראיה לכך מקושית הגמרא (בבא קמא קיג ע"א) על המשנה נדריים (כח ע"א) נדריים לחרמים ולמוכסים, והרי אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ולא העמידה בממשלה שאין שם מלך, וכמו שכתבו התוספות עבודה זרה (דף י ע"ב) שברומי נשבעו שלא יהיה להם מלך אלא ממשלה של שלש מאות יועצים וכו'. ע"ש. (וכעין הוכחת מרן הבית יוסף בחשן משפט סימן שסט לגבי מלכי ישראל). וכן כתב בשו"ת הרשב"א חלק א' (סימן תרלז), שכל שלטון של ישראל המושל במקומו דינו דין, והוא בכלל מה שאמרו דינא דמלכותא דינא. וכדין מלך ממש, וראיה לזה ממה שאמר רבא (בבא קמא דף קיג ע"ב), תדע דאמרינן דינא דמלכותא דינא, שהרי שלוחיו כורתים אילנות דקלים לעשות מהם גשר, ואנו עוברים עליהם וכו'. (וכן הוא ברמב"ם פרק ה' מהלכות גזלה ואבדה הלכה יז). וכן הדבר בכל שלטון ישראל על ידי הפקידים הממונים על כך. ע"כ. וראה עוד בתשובות הרשב"א (חלק א' סימן תריב, וחלק ב' סימן שנו). וכן כתב הכנסת הגדולה חשן משפט (סימן שסט הגהות הטור אות י', והגהות בית יוסף אות סא). ושכן כתב המהר"י קולון (סימן קצה), ובשו"ת תומת ישרים (סימן טז). ע"ש. וכן כתב בשו"ת פאת שדך (סימן קסה), שאין הדבר תלוי במלכות ממש, אלא בכל שלטון שייך הכלל דינא דמלכותא דינא. ע"ש. וכן מבואר מדברי הגרא"י קוק בשו"ת משפט כהן (סימן קמד אות יד), שגם בזמן שאין מלך בישראל, חוזרים כל משפטי המלוכה בכל מה שנוגע למצב הכללי של תושבי ארץ ישראל, אל העם השוכן בתוכה, והממשלה הנבחרת על ידו יש לה כל דיני מלכות. וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חלק חשן משפט סימן כח סעיף ב) שהוא הדין לממשלה שיש לה בית נבחרים ומחוקקים, אף על פי שאינם מעוטרים בעטרת מלוכה, דינם דין גמור בעיני המדינה, ושייך בהם הכלל דינא דמלכותא דינא, ושכן הדין לגבי מדינת ישראל שאזרחי המדינה בוחרים בכנסת וכו'. ע"ש. (וראה עוד בזה להגר"ש ישראלי בספר עמוד הימיני חלק א' סימן ז'). ואמנם בשו"ת פאת שדך (סימן צא) כתב, שלגבי הכנסת שנבחרים בה כמה מפריצי עמנו, ויש בהם גם כן שונאי דת, לא שייך לומר בחוקים שלהם דינא דמלכותא דינא, ושוב חזר לומר, שאי אפשר לעמוד בזה אם לא נדון שבקצת דברים שייך בהם דינא דמלכותא וכו'. ע"ש. אולם אין דבריו נכונים להלכה, שהרי אפילו במלך רשע ועובד עבודה זרה שייך הכלל דינא דמלכותא דינא, וכמבואר בתוספות (סנהדרין כ ע"ב). ובזוהר הקדוש (פרשת וישב דף קצב ע"ב). ע"ש. והעיקר כמו שכתב בשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל, שגם לגבי מדינת ישראל שייך הכלל דינא דמלכותא דינא. וכן כתבו בפסקי בתי הדין הרבניים חלק א' (עמוד רפה). ע"ש. ולכן נראה להלכה שבכל מה שנוגע למסים וארנוניות ומכס, יש לקיים את החוק של המדינה, שזה בכלל מה שאמרו חז"ל דינא דמלכותא דינא +אולם אנו צריכים למודעי, שלפי ההלכה (בבבא בתרא דף ח ע"א) אסור להטיל מס על תלמידי חכמים העוסקים בתורה, וכן פסקו הטור והשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמג סעיף ב') שתלמידי חכמים פטורים מכל מיני מסים, בין ממסים הקצבים על כל בני העיר, בין ממסים שקצבים על כל איש ואיש בפני עצמו, בין ממסים קבועים בין שאינם קבועים וכו'. ע"ש. ועיין בבית יוסף. ובשו"ת אבקת רוכל (סימן א'), גזרו בגזרת נח"ש על כל מי שיגבה מסים כל שהם מתלמידי חכמים. וכן הוא בשו"ת המבי"ט חלק ב' (סימן כה). ומבואר בפסקי הרא"ש (סנהדרין כז ע"ב) שגם ריוח שהשיג התלמיד חכם על ידי משא ומתן,

והרויח מעסקיו, פטור ממס. ובזה יישב מה שאמרו בגמרא שם, קם בר חמא נשקיה לכרעיה וקבל עליה כרגא דכולי שנים, והרי הוי כשוחד מאוחר, ותירץ, דהיינו משום דבלאו הכי רבנן פטירי מכרגא. ע"ש. ועיין עוד בברכי יוסף חשן משפט (סימן ט' סק"ט), ובשו"ת מהר"י אשכנזי (חלק יורה דעה סימן לט). וי"ל ע"ד. ועיין בשו"ת מהרימ"ט חלק ב' (חלק חשן משפט סימן נט), ובמה שהביא הארץ חיים יורה דעה (סימן רמג). ובשו"ת משפטי עזיאל (חיו"ד מה"ת סימן לט). ובשו"ת שרידי אש ח"ג (חלק חושן משפט סי' טז). ובשו"ת דברי חזקיה שבתי ח"ב (חלק חו"מ עמוד ט). ע"ש. ואכמ"ל.

If you have any questions,
comments, or corrections,
please e-mail me at
yctstudent@drewkaplan.info